

ПОРЯДОК ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ АБО ОБМЕЖЕННЯМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

КУЦКІР Галина Михайлівна - здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.123

Стаття посвячена дослідженню порядку возмещения вреда, причиненного незаконным лишением или ограничением права собственности в уголовном производстве. Анализируются предложения по совершенствованию такого порядка с целью быстрого восстановления прав и защиты интересов потерпевшего, на основании чего обосновывается целесообразность внесения соответствующих изменений и дополнений в отдельные законодательные акты.

Ключові слова: відшкодування шкоди, майнова шкода, інші витрати, постанова, ухвала, повідомлення.

Відповідно до ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Порядок такого відшкодування на сьогодні врегульований Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. та Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затвер-

дженим наказом МЮ, Генеральної прокуратури України і МФ від 04.03.1996 р. Проте, аналіз змісту положень цих нормативно-правових актів дає підстави говорити про певну їх неузгодженість, а подекуди наявність прогалин у врегулюванні окресленого кола питань, що відповідно вимагає дослідження та всебічного аналізу.

Дослідженню порядку відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, присвячено низку праць відомих українських та зарубіжних учених-юристів: Л.В. Бойцової, Б.Т. Безлепкіна, В.Ю. Горелової, О.В. Капліної, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, М.І. Пастухова, А.А. Подопригори, В.М. Савицького, Г.П. Хімичової, О.В. Хімичової, Н.Я. Шила, М.Є. Шумила та ін. Водночас, більшість таких праць є застарілими, містять спірні положення та фрагментарно висвітлюють існуючі проблемні питання. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети цієї статті порядок відшкодування шкоди, завданої незаконним позбавленням або обмеженням права власності у кримінальному провадженні.

Реалізація особою права на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні значною мірою залежить від того, наскільки вона буде обізнана з такими правами. Тому, досліджуючи питання порядку відшкодування шкоди, перше, що звертає на себе увагу, – це питання інформування

особи про право на відшкодування шкоди завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду. Найперше слід зауважити, що ні КПК України, ні ЦК України, ні Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. не регламентують окресленого питання. Порядок інформування про зазначене право регламентується Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» затвердженого наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.96 р. № 6/5/3/41.

Водночас, найперше, що звертає на себе увагу, – це невідповідність назви положення та викладених у ньому правових приписів КПК України та ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» в частині відповідності понять та термінів, що вимагає негайного врегулювання.

Що стосується інформування особи про право на відшкодування шкоди, то п. 6 Положення закріплює норму відповідно до якої громадянину, а в разі його смерті – його спадкоємцям відповідний орган, зазначений у п. 11 Положення, одночасно з повідомленням про закриття справи в стадії дізнання і попереднього слідства або з копією виправдувального вироку, що набрав законної сили, або постановою (ухвалою) суду (судді) направляє повідомлення, в якому роз'яснює, куди і протягом якого терміну можна звернутися за відшкодуванням шкоди і поновленням порушених прав. Повідомлення складається за формою, що встановлена в додатку до положення. У повідомленні зазначається перелік тільки тих вимог, на які даний громадянин має право

претендувати. При відсутності відомостей про місце проживання спадкоємців повідомлення направляється їм не пізніше п'яти днів з дня їх звернення до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду [1].

Водночас, слід зазначити, що у ході проведеного нами опитування 10 % респондентів вказали, що взагалі не знають про наявність законодавчої вимоги щодо повідомлення; 50 % зазначили, що не направляють такого повідомлення; 30% вказали, що повідомлення відправляють, однак порядок та механізм відшкодування шкоди і відновлення порушених прав особи роз'яснюють лише у випадку безпосереднього звернення особи за роз'ясненням і лише 10 % опитаних вказали, що направляють повідомлення та детально роз'яснюють порядок та механізм відшкодування шкоди і відновлення порушених прав особи.

У літературі таку ситуацію пояснюють тим, що нормативне положення щодо необхідності письмового повідомлення знайшло відображення не на рівні закону, а в підзаконному нормативно-правовому акті у зв'язку з чим таке положення пропонується закріпити в КПК України [2, с. 10]. Водночас, як зазначають автори Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила, у разі виникнення права на відшкодування (компенсацію) завданої шкоди орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор або суд зобов'язані роз'яснити особі порядок поновлення її порушених прав чи свобод та відшкодування (компенсацію) завданої шкоди [3, с. 333]. Як видається, таке роз'яснення слід робити не лише у випадку звернення особи до відповідного органу про відшкодування шкоди, його слід робити під час оголошення одного із процесуальних рішень, передбачених ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. При цьому, відповідний

орган (посадова особа) зобов'язаний у резолютивній частині такого рішення окремим пунктом викласти право особи на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями. Таке судове рішення насамперед буде гарантією знання особою свого права на відшкодування шкоди, а також підставою для поновлення її прав, свобод та відшкодування завданої шкоди. Що стосується повідомлення, то доцільність у його збереженні все ж існує, оскільки в ньому більш детально роз'яснюється порядок та строки звернення особи за відшкодуванням шкоди.

У разі смерті особи, відповідно до ст. 5 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 і п. 16 Положення, право на відшкодування шкоди (за винятком моральної) переходить до спадкоємців, коло яких визначене ЦК України. За наявності кількох спадкоємців спори щодо відшкодування матеріальної шкоди розглядаються судом на загальних засадах [4, 329].

Водночас, заперечення викликає норма п. 6 Положення, відповідно до якої при відсутності відомостей про місце проживання спадкоємців повідомлення направляється їм не пізніше п'яти днів з дня їх звернення до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду [1], оскільки держава в такому випадку є пасивним учасником, а можливість відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю відповідних державних органів, ставиться у залежність від знання чи незнання спадкоємцями померлого реабілітованого своїх прав та розуміння їх змісту. Як зазначається в літературі, подібний спосіб регламентації взаємовідносин держави і людини по суті є демонстрацією пріоритету державних органів над іншими учасниками процесу, панування волі держави над правами і свободами її громадян [5]. По суті, оскільки державні органи та посадові особи від імені держави наділені широким колом повноважень, зокрема щодо обмеження, позбавлення волі громадян, то у разі зло-

живання такими органами своїми повноваженнями, що призвело до завдання особі певної шкоди, держава зобов'язана відповідати за рішення, дії чи бездіяльність таких органів та посадових осіб. Тому при регламентації даного питання, саме державу необхідно зобов'язати здійснювати активні дії щодо реалізації свого конституційного обов'язку – відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади.

У зв'язку з наведеним пропонуємо, ст. 5 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. доповнити ч. 2 наступного змісту: «За відсутності відомостей про спадкоємців померлої особи, державний орган (посадова особа), які винесли одне із рішень, передбачених ст. 2 цього Закону, зобов'язані здійснити заходи по встановленню спадкоємців померлої особи, направити їм копію відповідного рішення та повідомлення з роз'ясненням, куди і протягом якого строку можна звернутися за відшкодуванням шкоди».

Умови і порядок визначення розміру шкоди, яка підлягає відшкодуванню, а також порядок її відшкодування визначені п. п. 8-23 Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», розглянемо детальніше.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. та п. 7 Положення громадянину відшкодовуються (повертаються): 1) заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; 2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповід-

но до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в дохід держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; 3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; 4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги; 5) моральна шкода [1; 6]. Варто зауважити, законодавчо детально врегульовано умови визначення розміру матеріальної шкоди (ст. 4 Закону України та п. п. 8-10, 14 Положення), ми ж, у свою чергу, зосередимо увагу виключно на проблемних питаннях майнової шкоди, найбільш дискусійним з яких серед науковців є зміст поняття «інші витрати». На законодавчому рівні це поняття визначене в Положенні про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затвердженим наказом МЮ, Генеральної прокуратури України і МФ від 04.03.1996 р., у п. 10 якого зазначається, що до інших витрат відносяться суми, стягнуті з громадянина на виконання вироку в частині задоволеного цивільного позову, суми, внесені ним на відшкодування матеріальної шкоди добровільно або за вимогою адміністрації, а також суми, витрачені на оплату проїзду за викликами органів розслідування і суду та найм житлового приміщення [1].

У науковій літературі під «іншими витратами» у кримінальному провадженні розуміють витрати особи або її родичів, які домагаються реабілітації померлого, пов'язані з вимушеними переїздами, проживанням у готелі або наймом житла у зв'язку з оскарженням судових рішень та слідчих дій, з лікуванням, професійною підготовкою і т.д. [7, с. 301]. А.М. Глибіна та Ю.К. Якимович до таких витрат відносять витрати, пов'язані з оплатою проїзду до місця провадження досудового розслідування, орендою житла, витрати на телефонні переговори із захисником, на лис-

тування по кримінальному провадженню, суми, добровільно виплачені особою як відшкодування завданої шкоди, суми, стягнені за цивільним позовом і т.д. [8, с. 74]. Водночас, Л.А. Прокудіна цілком обґрунтовано зазначає, що до вказаних сум не можна відносити витрати, витрачені громадянином на поїздки для подання скарги і т.п., оскільки вони пов'язані лише з волевиявленням потерпілого [9, с. 38]. Як видається, дати вичерпний перелік інших витрат, які підлягають відшкодуванню особі, враховуючи динаміку розвитку суспільних відносин у цій сфері, неможливо, водночас, вважаємо, що в даному випадку слід виходити з розуміння інших витрат як майнової шкоди, яка має прямий і безпосередній зв'язок з кримінальним переслідуванням невинного, застосуванням заходів процесуального примусу, засудженням або виконанням призначеного покарання. І оскільки перелік таких витрат не є вичерпним, вважаємо, що особа вправі ставити питання про відшкодування будь-яких витрачених коштів, що дозволяє в кожному конкретному випадку відповідному органу (посадовій особі) враховувати реальні витрати, понесені особою.

Необхідною умовою відшкодування матеріальної шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, є звернення особи до уповноваженого органу для визначення розміру такої шкоди, зокрема у разі незаконного проведення оперативно-розшукових заходів – до органу, який проводив такі заходи; у разі закриття кримінального провадження – у відповідний слідчий орган чи орган, який виніс постанову про закриття кримінального провадження; у разі винесення судом першої інстанції виправдувального вироку чи рішення про закриття кримінального провадження – у суд, який виніс вирок чи постановив рішення про закриття кримінального провадження; у разі скасування вироку судами апеляційної чи касаційної інстанції і закриття кримінального провадження, а також у разі скасування вироку суду першої інстанції і постановлення но-

вого вироку судом апеляційної інстанції – у відповідний суд першої інстанції, рішення якого було скасовано [4, с. 330].

Відповідно до п. 11 Положення особа повинна звернутись до відповідного органу протягом шести місяців після направлення копії рішення та повідомлення. Після звернення громадянина з вимогою про відшкодування шкоди, відповідний орган протягом місяця збирає всі необхідні документи шляхом їх витребування у відповідних державних і громадських організацій, визначає розмір суми, що підлягає виплаті та виносить відповідне рішення. Дане рішення оформлюється постановою (ухвалою), його зміст регламентується п. 12 Положення, і може бути оскаржений особою, інтересів якої вона стосується, в суді. Однак на практиці досить часто посадові особи обов'язок щодо надання документів, які мають значення для визначення розміру матеріальної шкоди покладають на особу [10, с. 144]. У зв'язку з чим у юридичній літературі зазначається, що визначення розміру матеріальної шкоди, завданої особі незаконним чи необґрунтованим притягненням до кримінальної відповідальності має здійснюватись виключно судом [11, с. 20]. Проте, як видається, такі дії посадових осіб, аж ніяк не суперечать чинному законодавству, більше того – можуть бути спрямовані на пришвидшення процесу відшкодування шкоди і безпосередньо впливати на розмір матеріальної шкоди. Що ж стосується самого рішення, пов'язаного із визначенням розміру майнової шкоди, то воно в жодному випадку не може бути застраховане від суб'єктивності. А тому закріплення виключно судової оцінки матеріальної шкоди не є надійним гарантом об'єктивності такого рішення.

У постанові про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, чи прокуратури, наводиться докладний розрахунок сум, які підлягають виплаті, роз'яснюється порядок її оскарження. Постанова на вибір громадянина може бути оскаржена до суду за місцем проживання особи або за місцезнаходженням відповідного органу,

що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, чи прокуратури. Необхідно при цьому зауважити, що сторони в цих справах звільняються від сплати судових витрат.

Процедура виконання постанови (ухвали) про відшкодування шкоди регулюється Порядком виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, затвердженим постановою КМУ від 03.08.2011 р. № 845. Відповідно до норм цього Порядку рішення про стягнення коштів державного бюджету (у тому числі і постанова про відшкодування шкоди) виконуються виключно органами Державної казначейської служби України [12].

Не пізніше трьох діб після винесення постанови (ухвали) про розмір шкоди, завірена гербовою печаткою її копія надсилається громадянину або його спадкоємцям і подається ними до відповідного територіального органу Державного казначейства за місцем проживання для одержання чека. Відповідний територіальний орган Державного казначейства через відповідне обласне управління Державного казначейства надсилає заявку до Головного управління Державного казначейства України. Після чого Головне управління Державного казначейства України перераховує вказані кошти на рахунок відповідного обласного Управління Державного казначейства, а останні – на рахунок відповідного територіального органу Державного казначейства для виплати їх громадянину.

При цьому слід зазначити, що відповідно до п. 6 Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845 у разі прийняття рішення про стягнення коштів стягувач подає органіві Казначейства в установленій зазначеним органом спосіб: заяву про виконання такого рішення із зазначенням реквізитів банківського рахунка, на який слід перерахувати кошти, або даних про перерахування коштів у готівковій формі через банки або підприємства поштового зв'язку, якщо зазначений рахунок відсут-

ній; оригінал виконавчого документа; судові рішення про стягнення коштів (у разі наявності); оригінал або копію розрахункового документа (платіжного доручення, квитанції тощо), який підтверджує перерахування коштів до відповідного бюджету [12]. Виходячи зі змісту цієї статті, постанови органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора, про здійснення виплат на відшкодування майнової шкоди сили виконавчого листа не має, а тому за даними постановами суми стягнення не підлягають. У даному випадку така ситуація підлягає врегулюванню шляхом внесення відповідних змін.

Виплата громадянину суми відшкодування проводиться установою банку на підставі чека, виданого органом Державного казначейства після подання громадянином копії постанови (ухвали) органів досудового розслідування, прокуратури і суду про розмір відшкодування шкоди за умов наявності коштів на рахунку відповідного територіального органу Держказначейства. Вважаємо, що дане положення суттєво обмежує право особи на відшкодування шкоди, оскільки обумовлює відшкодування наявністю коштів на рахунку.

Копія постанови (ухвали) залишається в справі відповідного органу Державного казначейства України. На цій копії орган Держказначейства робить відмітку із зазначенням дати, номера і суми чека, виданого громадянину для отримання ним зазначених коштів.

З метою удосконалення законодавства про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду шляхом незаконного чи необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, окремі автори пропонують законодавчо передбачити відповідальність посадових осіб відповідного органу перед державою в порядку регресу [13, с. 47]. Вважаємо, що стягнення державою в порядку регресу сум, виплачених для відшкодування шкоди завданої незаконними діями посадових осіб у кримінальному провадженні можливе, однак, за умов, по-

перше, якщо така шкода завдана злочинними діями посадової особи, її вина доведена і встановлена обвинувальним вироком суду (наприклад, ст. 371 КК України завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою; ст. 372 КК України притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та ін.); по-друге, таке стягнення з посадової особи не повинно безпосередньо впливати на відшкодування шкоди, завданої діями такої особи, оскільки стягнення може затягнутись на довгий строк, а оскільки досудове розслідування та судовий розгляд здійснюються від імені держави, то й шкоду, завдану цими органами, повинна відшкодувати держава.

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що, незважаючи на наявність законодавчо визначеного порядку відшкодування майнової шкоди, процедура його реалізації далека від досконалості та вимагає перегляду шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства. Механізм відшкодування шкоди потребує корегування, враховуючи необхідність швидкого відновлення прав та захисту інтересів потерпілого.

Викладені у статті положення повинні знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) проведення анкетування слідчих, прокурорів, суддів з метою з'ясування думки щодо доцільності внесення окремих пропозицій спрямованих на удосконалення порядку відшкодування шкоди завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду; 2) розробка та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення такого порядку, у напрямку його спрощення з метою швидкого відновлення прав та захисту інтересів потерпілого.

Література:

1. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню порядку відшкодування шкоди, завданої незаконним позбавленням або обмеженням права власності у кримінальному провадженні. Аналізуються пропозиції щодо удосконалення такого порядку з метою швидкого відновлення прав та захисту інтересів потерпілого, на підставі чого обґрунтовується доцільність внесення відповідних змін і доповнень до окремих законодавчих актів.

SUMMARY

The article investigates to the order for indemnify damages, caused by the unlawful deprivation or restriction of property rights in criminal proceeding. Proposals for improvement of this order to quickly restore and protect the rights of the victim analyzes, whereby feasibility of introducing relevant amendments and additions to some legislative acts justified

суду», затверджене наказом МЮ, Генеральної прокуратури України і МФ № 6/5/3/41 від 04.03.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>

2. Шилова Д.В. Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю, як правовий наслідок закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами / Д.В. Шилова // Адвокатське бюро. – 2014. – № 5(6). – С. 8-12.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; [за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова]. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

5. Гаврилюк Р.В. Реабілітація в російському уголовном процесі (вопросы теории и практики): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.В. Гаврилюк. – Н. Новгород, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawtheses.com/reabilitatsiya-v-rossiyskom-ugolovnom-protsesse>

6. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР

[Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>

7. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.В. Мозякова. – М.: Экзамен, 2002. – 864 с.

8. Глыбина А.Н. Реабилитация и возмещение вреда в порядке реабилитации в уголовном процессе России / А.Н. Глыбина, Ю.К. Якимович. – Томск: Изд-во Том. унта, 2006. – 146 с.

9. Прокудина Л.А. Возмещение ущерба, причиненного незаконными действиями правоохранительных органов (научно-практический комментарий). 2-е изд., перераб. и дополн. / Л.А. Прокудина. – М.: Городец, 1998. – 144 с.

10. Подопригора А.А. Реабилитация в уголовном процессе России: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.А. Подопригора. – Ростов на Дону, 2004. – 177 с.

11. Орлова М.В. Институт реабилитации в уголовном процессе: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.В. Орлова. – М., 2006. – 26 с.

12. Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-p>

13. Бойцова Л.В. Возмещение ущерба «жертвам правосудия» в России / Л.В. Бойцова // Российская юстиция. – 1994. – № 6. – С. 45-47.